

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวสูงมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญนำมาซึ่งเงินตราการสร้างงาน และการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับประเทศสามารถช่วยให้เศรษฐกิจฟื้นตัวได้ในเวลาที่รวดเร็วกว่าภาคผลิตและบริการอื่น ๆ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ จึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ เพื่อสร้างความสมดุลและยั่งยืน สร้างระบบภูมิคุ้มกันโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนด้วยกระแสความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมกำลังได้รับความนิยมนักท่องเที่ยว และมีแนวโน้มมากขึ้น แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ถูกเปลี่ยนถ่ายเข้าสู่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยรวมอย่างเป็นลำดับ และกำลังปรับเปลี่ยนสภาพไปสู่การจัดการที่คำนึงถึงขีดความสามารถการรองรับของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน มุ่งเน้นสิ่งแวดล้อม และฐานทรัพยากรของพื้นที่ท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นโอกาสในการสร้างเอกลักษณ์ และตราสัญลักษณ์สินค้าทางการท่องเที่ยววัฒนธรรม และธรรมชาติของประเทศไทย ให้เป็นที่รู้จัก และได้รับการยอมรับในระดับสากล (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) โดยให้ความสำคัญแก่การให้การศึกษาหรือการเรียนรู้ หรือมุ่งเน้นให้เกิดการอนุรักษ์ มากกว่าการจัดการลด หรือปราศจากผลกระทบ และนักท่องเที่ยวพึงพอใจเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ มีการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อม และให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวด้วย ซึ่งควรส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ และกระแสความต้องการของตลาดโลก เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน

- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีองค์ประกอบสำคัญ ๆ ที่ควรพิจารณาอยู่ 4 องค์ประกอบ คือ
- 1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมทั้งแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่นั้น ๆ
 - 2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsible Travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและจำกัดมลพิษภาวะ และควบคุมอย่างมีขอบเขต

3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการที่มีกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้ศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูน ความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจเพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง และ 4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม ที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องโดยจัดให้มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable tourism) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544) โดยมีหลักการสอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) เป็นกระแสความคิดหลักของโลกในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา และได้รับความสนับสนุนจากคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งหลักการโดยทั่วไปของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ จะต้องมีการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนาน และมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ รวมทั้งมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อนำหลักการนี้มาปรับใช้กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จึงมีจุดเน้นที่สำคัญดังนี้ 1) จะต้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว ให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนานจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน มิใช่เพียงเพื่อคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น 2) ลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง และลดปริมาณของเสียที่จะเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม 3) มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ เปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการจัดการ และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว 4) มีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว และชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการวางแผนงาน การจัดสรรงบประมาณ และการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม และ 5) มีการสร้างเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิด การศึกษาวิจัย และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนออกไปในหมู่ประชาชนทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างกว้างขวาง (กรมป่าไม้, 2548)

“ชุมชนบ้านวอแก้ว” เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า อาหารจากป่าตามฤดูกาลที่ชาวบ้านไปหามาประกอบอาหารเป็นประจำ เช่น เห็ด หน่อไม้ ไช้ผดแดง ผักหวาน น้ำผึ้ง เป็นต้นคนในชุมชนวอแก้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีวิถีชีวิตอยู่กับป่าหากินกับป่า ดูแลป่า อนุรักษ์ฟื้นฟูมีการจัดการทรัพยากรน้ำ เช่น การสร้างฝายแม้วชะลอน้ำมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ คืออ่างเก็บน้ำแม่เปิบที่เก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้ง และเป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์ปลาน้ำจืดมีประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คือประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุม่อนป้อมปอดดอย และประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวอแก้ว ประเพณีสืบชะตาผากกลางน้ำ ซึ่งประเพณีเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีความรักในธรรมชาติ และแม่น้ำ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่ให้บริการความรู้แก่บุคคลภายนอก อาทิเช่น การศึกษาดูงานกลุ่มผู้สูงอายุบ้านวอแก้ว (กลุ่มจักสาน) ศึกษาดูงานกลุ่มนวดแผนไทย ศึกษาดูงานฟาร์มโคนมชมการแสดงของกลุ่มเยาวชนบ้านวอแก้ว ศึกษาดูงานโรงบ่มใบยาสูบศึกษาดูงานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจ

พอเพียง และโฮมสเตย์ ฯลฯ การส่งเสริมอาชีพ เช่น การเลี้ยงปลา การเลี้ยงกบ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การปลูกผักปลอดสารพิษ การเพาะเห็ด การทำของเล่นจากไม้ เป็นต้น

จากกิจกรรมของชุมชนที่หลากหลายดังกล่าว จึงทำให้มีนักท่องเที่ยว และกลุ่มบุคคลเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเห็นว่า ควรจะต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรมและกระบวนการ และด้านการมีส่วนร่วม เพื่อให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนของชุมชนวอแก้ว ต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง 4 ด้านคือ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรมและกระบวนการ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
3. เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ขอบเขตการวิจัย

1. พื้นที่ ได้แก่ชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
2. ประชากร แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่
 - 2.1 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาที่ชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ทั้งในวันธรรมดา และวันหยุด
 - 2.2 ประชาชนในชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
 - 2.3 กลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการที่พัก ร้านอาหาร สินค้าที่ระลึก ธุรกิจขนส่ง และกลุ่มธุรกิจนำเที่ยว
 - 2.4 ผู้ให้ข้อมูลหลักจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด
3. ขอบเขตเนื้อหา ได้แก่
 - 3.1 ศึกษาถึงสภาพปัจจุบัน ของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติของชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยยึดหลักองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ 1) ด้านพื้นที่/แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ 2) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) ด้านรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และ 4) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว
 - 3.2 มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.3 ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อชุมชน

3.4 แนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4. ขอบเขตของเวลา ใช้เวลาในการวิจัยประมาณ 12 เดือน ระหว่างเดือนสิงหาคม 2558 - สิงหาคม 2559

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางไปสู่สถานที่ต่าง ๆ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษา การแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรม การประชุม การแสดง ธุรกิจและอื่น ๆ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมโดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม

การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง การวางแผนการจัดการที่เกิดจากความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น ประชาชน และภาคเอกชนในพื้นที่ เพื่อคุ้มครอง ดูแล รักษาพื้นที่ที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์หรือมีคุณค่าทางธรรมชาติ

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การกำหนดทิศทางการใช้ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้

วิถีชีวิตชุมชน หมายถึง แนวทางการดำรงชีวิตประจำวัน และการดำรงตนในสังคมของบุคคลในชุมชนวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำวิจัย

1. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต สามารถนำผลงานวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในสาขาวิชาด้านการจัดการท่องเที่ยว และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง

2. บุคคลทั่วไป ที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านวิชาการท่องเที่ยว สามารถนำผลการวิจัยไปต่อยอดในการเขียนตำรา และบทความทางวิชาการ

3. ผู้ประกอบการธุรกิจด้านการท่องเที่ยว และธุรกิจโฮมสเตย์ในจังหวัดลำปางสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการเลือกกิจกรรมท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับพื้นที่ และนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม

4. องค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ได้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่วิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน และปรับใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้